

Stanisław Zając

Historia

PROGRAM NAUCZANIA

Teraz HISTORIA

szkoła ponadgimnazjalna

z a k r e s
p o d s t a w o w y

I. Program nauczania

1. Wstępne informacje o programie nauczania

Program *TERAZ HISTORIA* przeznaczony jest dla IV etapu edukacyjnego. Może być realizowany w klasach pierwszych szkół ponadgimnazjalnych. Przewidziany jest do realizacji w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Opracowany został zgodnie z wymogami edukacji historycznej, które zawiera: rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego z dnia 23 grudnia 2008 (Dz.U. z 2009 r nr4, poz. 17). Fragmenty tego dokumentu, które są najbardziej istotne dla opracowanego programu, zastały zamieszczone w dalszej części niniejszej publikacji [s. 71–75].

Nowa podstawa programowa stawia kolejne wyzwania przed nauczycielami historii. Na IV etapie edukacyjnym jest wspólna dla wszystkich szkół ponadgimnazjalnych, zarówno dla tych kończących się maturą (liceów i techników), jak i dla zasadniczych szkół zawodowych. Jest więc wspólna dla uczniów mających zróżnicowane umiejętności, zainteresowania, aspiracje. Stwarza też wyzwanie dla osób, które podjęły się opracowania programów nauczania oraz napisania podręczników.

W gimnazjum uczniowie powinni poznać istotne zagadnienia z dziejów powszechnych i narodowych do zakończenia pierwszej wojny światowej. Wskazywane są dwa czynniki, które powinny sprzyjać spełnieniu tego oczekiwania:

- 1) zakres chronologiczny, a przez to i materiał nauczania, w gimnazjum został poważnie ograniczony; nie powinno więc w III etapie edukacyjnym zabraknąć czasu na pełną realizację programu;
- 2) dla wszystkich uczniów kończących naukę w gimnazjum przewidziany został egzamin dotyczący treści historycznych.

Edukacja historyczna w klasach pierwszych szkół ponadgimnazjalnych będzie kontynuacją nauczania w gimnazjum. Obejmuje prawie sto lat niedawnej i najnowszej historii. Z jednej strony dotyczy wielu zagadnień, które powinny być uczniom bliskie. Stały się bowiem doświadczeniami pokolenia ich dziadków i rodziców. Jednak z drugiej strony wskazany okres chronologiczny może być trudny dla uczniów ze względu na – wynikającą z Podstawy programowej – wyraźną przewagę zagadnień politycznych i militarnych. Należy liczyć się z tym, że nauka-uczenie się w klasie pierwszych szkół ponadgimnazjalnych będzie poważniejszym wyzwaniem w całej edukacji historycznej.

Program *TERAZ HISTORIA* zawiera strukturyzację materiału nauczania w 52 tematach, które zostały ujęte w czterech działach chronologicznych:

- I. Między wojnami
- II. Druga wojna światowa
- III. Dwubiegunowy świat. Polska „ludowa”
- IV. Na przełomie XX i XXI wieku

Program ma charakter linearny. Przedstawienie wydarzeń, zjawisk i procesów w ujęciu chronologicznym ma tworzyć uporządkowany obraz dziejów. Jednocześnie stwarza przesłanki do problemowego poznawania historii ostatnich dekad. W materiale nauczania uwzględniono też wybrane zagadnienia, które nie zostały bezpośrednio wskazane w zapisach Podstawy programowej (np. zjawiska kulturowe na świecie po pierwszej wojnie światowej, problemy globalizacji). Zagadnienia te służą ukazaniu spójnego obrazu przeszłości.

Poszczególne tematy programowe nauczyciel może przyjąć za gotową formułę tematów lekcyjnych. Takie rozwiązanie zaproponowano w rocznym planie dydaktycznym [s. 26–51]. Jednak nie jest ono konieczne. Nauczyciel może dokonać modyfikacji, np. łącząc lub dzieląc poszczególne tematy programowe. Może w różnym zakresie uwzględnić poszczególne hasła. Może też – kierując się zasadą minimalizmu – pominąć te hasła, które nie są konieczne do formalnego spełnienia wymogów zawartych w Podstawie programowej.

Z reguły tematy dotyczące historii powszechnej zostały przedstawione jako tło do wydarzeń, zjawisk i procesów tworzących dzieje narodowe. Jednak nie zawsze takie ustalenie jest bezwzględne. W kilku przypadkach oba wymiary występują obok siebie (np. *Schylek ładu wersalskiego*; *Rozszerzanie działań zbrojnych w Europie*). Niekiedy zaś wydarzenia dziejące się w Polsce wyprzedzają zjawiska o szerszym znaczeniu. Dotyczy to tematów: *Agresja Niemiec i ZSRR na Polskę* oraz *Schylek PRL*. Szczególną specyfikę ma temat *Zagłada Żydów i Cyganów na ziemiach polskich*.

W programie nie uwzględniono zagadnień lokalnych i regionalnych. Wynika to zarówno z braku konkretnych wymogów w Podstawie programowej, jak i z przewidywanych ograniczeń czasowych. Ewentualne wprowadzenia zagadnień lokalnych i regionalnych pozostawione jest inwencji nauczyciela, który pracuje w konkretnej miejscowości, z takim a nie innym zespołem uczniowskim. Propozycje lekcji powtórzeniowych oraz sprawdzianów pisemnych zostały podane w poradniku metodycznym.

2. Cele edukacyjne

Ogólne cele nauczania zawarte w programie *TERAZ HISTORIA* i wynikające z Podstawy programowej dla IV etapu edukacyjnego przewidują:

- przyswojenie przez uczniów istotnych wiadomości, które dotyczą dziejów powszechnych i narodowych od 1918 roku do początku XXI wieku;
- zdobycie i doskonalenie umiejętności posługiwania się zdobytą wiedzą podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- kształtowanie takich postaw, które pozwalają uczniom na sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Do najważniejszych celów dotyczących **wiedzy i jej rozumienia** należą:

- znajomość i rozumienie dziejów państwa, społeczeństwa i narodu polskiego;
- znajomość i rozumienie relacji między dziejami Polski a historią powszechną;
- znajomość i rozumienie istotnych zjawisk i procesów politycznych, społecznych i cywilizacyjnych
- znajomość i rozumienie przełomów politycznych, społecznych i cywilizacyjnych.

Do najważniejszych **umiejętności** zdobywanych przez uczniów należą:

- identyfikowanie faktów, zjawisk i procesów historycznych oraz lokalizowanie ich w czasie i przestrzeni;
- określanie, wyjaśnianie, charakteryzowanie, analizowanie i ocenianie wybranych faktów, zjawisk i procesów historycznych;
- sprawne i krytyczne korzystanie z różnych źródeł informacji umożliwiających poznanie przeszłości;
- formułowanie własnych wypowiedzi oraz tworzenie narracji dotyczących historii, a także jej związków z problemami współczesnymi;
- łączenie pracy indywidualnej z pracą zespołową.

Do najważniejszych **postaw**, które powinny być kształtowane wśród uczniów, należą:

- poszanowanie wartości humanistycznych, patriotycznych i obywatelskich;
- gotowość aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym;
- rozwijanie zainteresowań historycznych;
- docenienie roli historii w utrzymaniu oraz umacnianiu poczucia wspólnoty lokalnej, narodowej i ponadnarodowej.

Szczegółowe cele nauczania, ujęte w formule czynnościowej, zaproponowano w rocznym planie dydaktycznym [s. 26–51].

3. Materiał nauczania

1. Między wojnami

1. Nowy ład polityczny

- przesłanki zmian w Europie
- konferencja paryska i traktat wersalski
- nowa mapa Europy
- Liga Narodów
- sytuacja na Bliskim Wschodzie

2. Powojenne niepokoje

- gospodarcze i społeczne skutki wojny
- kulturowe skutki wojny
- początek ruchu faszystowskiego
- Włochy pod rządami faszystów
- kryzys demokracji
- zagrożenia dla ładu wersalskiego

3. Kierunki przemian cywilizacyjnych

- stabilizacja i wzrost gospodarczy
- przejawy kryzysu ekonomicznego
- interwencjonizm państwowy
- wpływ techniki na życie ludzi
- rozwój kultury masowej

4. System stalinowski w ZSRR

- umacnianie rządów bolszewickich
- utworzenie ZSRR
- początek rządów Stalina
- kolektywizacja oraz industrializacja
- kontrola nad społeczeństwem
- zaostrowanie terroru (Guląg)

5. Narodowy socjalizm w Niemczech

- utworzenie i program NSDAP
- przejęcie władzy przez NSDAP
- podstawy ustrojowe III Rzeszy
- polityka terroru
- ustawy norymberskie

6. Polska znów na mapie

- początki niepodległości
- ośrodki władzy polskiej

- rola Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego
- walki o Lwów
- wybory do Sejmu Ustawodawczego
- powstanie wielkopolskie
- Polacy na konferencji paryskiej

7. Wojna polsko-bolszewicka i jej następstwa

- program federacji oraz inkorporacji
- wybuch wojny polsko-bolszewickiej
- wyprawa kijowska i wileńska, bitwa warszawska
- pokój ryski
- przyłączenie Wileńszczyzny

8. Walka o granicę z Niemcami i Czechosłowacją

- konflikt o Śląsk Cieszyński, Spisz, Orawę
- plebiscyt na Warmii i Mazurach
- powstania i plebiscyt na Górnym Śląsku
- podział Górnego Śląska
- relacje z sąsiadami (geopolityczna sytuacja Polski)

9. Polska w wywalczonych granicach

- gospodarcze trudności integracji
- postawy Polaków
- struktura społeczna
- mniejszości narodowe
- Polacy poza krajem

10. Rządy demokratyczne w Polsce

- główne ugrupowania polityczne
- lewica, centrum, prawica
- zasady konstytucji marcowej
- wybory prezydenckie w 1922 roku
- wyzwania dla demokratycznych rządów
- zagrożenia zewnętrzne

11. Rządy autorytarne w Polsce

- zamach majowy
- początek rządów sanacyjnych
- walka z opozycją
- uchwalenie i zasady konstytucji kwietniowej
- zmiany na scenie politycznej
- konflikty narodowościowe

12. Problemy gospodarcze Polski

- reforma walutowa Władysława Grabskiego
- reforma rolna
- budowa Gdyni
- społeczne przejawy kryzysu ekonomicznego
- budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego

13. Kultura odrodzonej Polski

- problemy oświaty
- kierunki osiągnięć naukowych
- w kręgu literatury i sztuki
- przejawy kultury masowej
- bogactwo kulturowe
- sfera kultury politycznej

14. Schyłek ładu wersalskiego

- zasady polityki zagranicznej Polski
- agresywne działania Włoch i Japonii
- utworzenie paktu antykominternowskiego
- Anschluss Austrii
- konferencja w Monachium
- żądania niemieckie wobec Polski
- likwidacja państwa czechosłowackiego
- Pakt Ribbentrop-Mołotow

II. Druga wojna światowa

15. Agresja Niemiec i ZSRR na Polskę

- okoliczności rozpoczęcia wojny
- bitwa graniczna
- walki nad Bzurą
- główne punkty polskiego oporu
- agresja ZSRR
- kapitulacja Warszawy
- utworzenie Rządu RP na obczyźnie.

16. Rozszerzanie działań zbrojnych w Europie

- „dziwna wojna”
- agresja ZSRR na Finlandię
- agresja III Rzeszy na Danię i Norwegię
- klęska Francji
- bitwa o Anglię i o Atlantyk

- agresja państw Osi na Bałkanach
- Polacy w obronie Norwegii, Francji i w bitwie o Anglię

17. Światowy zasięg wojny

- agresja III Rzeszy na ZSRR
- początek współdziałania Wielkiej Trójki
- walki pod Moskwą i pod Stalingradem
- kierunki agresji japońskiej
- walki w Afryce, udział Polaków
- inwazja wojsk alianckich we Włoszech

18. Klęska państw Osi

- konferencja w Teheranie
- wkroczenie Armii Czerwonej do Europy Środkowej
- walki we Włoszech
- utworzenie drugiego frontu na Zachodzie – ofensywa zimowa Armii Czerwonej
- konferencja w Jaltie
- kapitulacja Niemiec
- konferencja w Poczdamie
- użycie broni atomowej
- kapitulacja Japonii

19. Polacy pod dwiema okupacjami

- podział ziem polskich
- terror hitlerowski
- zagrożenia ekonomiczne i kulturowe
- polityka okupantów sowieckich
- sytuacja jeńców wojennych w ZSRR
- problemy kolaboracji

20. Sprawa polska w latach 1941-1943

- podpisanie układu Sikorski-Majski,
- realizacja układu, problemy sporne
- Armia Polska w ZSRR i jej ewakuacja
- antypolskie zamysły Stalina
- następstwa zbrodni katyńskiej
- katastrofa gibraltarska, Stanisław Mikołajczyk nowym premierem Rządu RP

21. Polska Walcząca

- kształtowanie się zbrojnej konspiracji

- struktura polskiego państwa podziemnego
- walka zbrojna
- zasady walki cywilnej
- przejawy walki cywilnej
- początek działalności PPR

22. Zagłada Żydów i Cyganów na ziemiach polskich

- utworzenie gett
- początek ostatecznego rozwiązania
- eksterminacja w obozach zagłady
- Polacy wobec zagłady Żydów
- powstanie w getcie warszawskim
- zagłada ludności romskiej

23. Komplikacje sprawy polskiej

- nasilenie konfliktu polsko-ukraińskiego
- nowe formacje polskie w ZSRR
- utworzenie KRN
- wyzwania dla Rządu RP
- początek działalności PKWN

24. Powstanie warszawskie i jego konsekwencje

- przyczyny wybuchu powstania
- pierwsze tygodnie powstania
- od nadziei do kapitulacji
- konflikty rządowe

25. Polska wyzwolona i zniewolona

- sytuacja w „Polsce lubelskiej”
- rozwiązanie AK
- sprawa polska na konferencji jałtańskiej
- „proces szesnastu”
- utworzenie TRJN
- rozwiązanie struktur polskiego państwa podziemnego

III. Dwubiegunowy świat. Polska „ludowa”

26. Podstawy nowej sytuacji na świecie

- gospodarcze i społeczne
- kulturowe skutki wojny
- proces norymberski
- zmiana układu sił, dominująca rola Stanów Zjednoczonych i ZSRR
- początek działalności ONZ

27. Początki zimnej wojny

- zaborcze działania Stalina
- państwa „demokracji ludowej”
- teza o żelaznej kurtynie
- doktryna Trumna
- plan Marshalla
- utworzenie Kominformu

28. Zimnowojenne rozłamy

- utworzenie NATO
- kryzys berliński
- podział Niemiec
- utworzenie RWPG
- podpisanie Układu Warszawskiego

29. Powojenne przemiany w na Dalekim i Środkowym Wschodzie

- początek dekolonizacji (Indochiny, Indonezja, Filipiny)
- niepodległość i podział Indii
- objęcie władzy przez komunistów w Chinach
- wojna koreańska
- sytuacja Japonii

30. Granice odwilży w bloku wschodnim

- śmierć Stalina
- protesty w NRD
- XX zjazd KPZR
- powstanie węgierskie w 1956 roku
- budowa muru berlińskiego
- Praska Wiosna 1968 roku

31. Trudności pokojowego współistnienia

- konflikt kubański
- zmiany wewnętrzne w Chinach
- międzynarodowe ambicje ChRL
- wojna w Wietnamie

32. Miedzy odprężeniem a nowymi konfliktami

- polityka odprężenia
- wyjście ChRL z izolacji międzynarodowej
- rewolucja islamska w Iranie
- interwencja ZSRR w Afganistanie
- wzrost napięcia na świecie

33. Problemy krajów Trzeciego Świata

- dekolonizacja Afryki
- neokolonializm
- państwa Ameryki Łacińskiej
- problemy wewnętrzne i konflikty zbrojne
- rola ONZ

34. Konflikt na Bliskim Wschodzie

- utworzenie państwa Izrael
- kryzys sueski
- wojna sześciodniowa 1967 roku
- terroryzm palestyński i kryzys paliwowy
- rola ONZ
- układ w Camp David
- intifada

35. Droga do jedności i pokoju w Europie

- przesłanki integracji
- utworzenie Rady Europy
- utworzenie Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali
- pierwsze lata Wspólnot Europejskich
- „nowa polityka wschodnia” RFN
- Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- poszerzanie i pogłębianie integracji

36. Kierunki zmian cywilizacyjnych i społecznych

- rewolucja naukowo-techniczna
- problemy ekologiczne
- zmiana warunków życia ludzi
- społeczeństwo przemysłowe i poprzemysłowe
- problemy demograficzne

37. Przemiany kulturowe w drugiej połowie XX wieku

- powojenne refleksje nad jednostką i społeczeństwem
- kierunki w sztukach plastycznych i architekturze
- kultura społeczeństwa masowego
- muzyka młodzieżowa
- bunt młodzieży
- ideowe następstwa kontestacji

38. Problemy religijne świata

- powojenne wyzwania
- zasięg głównych religii

- idea ekumenizmu
- Sobór Watykański II
- pierwsze lata pontyfikatu Jana Pawła II
- wzrost znaczenia islamu

39. Kształtowanie powojennej Polski

- bezpośrednie następstwa wojny
- migracje ludności
- układ sił politycznych
- następstwa reformy rolnej
- nacjonalizacja przemysłu
- referendum
- wybory do sejmu w 1947 roku
- zmiany gospodarcze i społeczne

40. Umacnianie systemu stalinowskiego w Polsce

- dyktatura PZPR
- konstytucja PRL
- terror
- indoktrynacja
- sytuacja Kościoła katolickiego
- realizacja planu sześcioletniego
- kultura w cieniu ideologii

41. Łagodzenie systemu stalinowskiego w Polsce

- początek odwilży
- Poznański Czerwiec 1956 roku
- Polski Październik 1956 roku
- zmiany polityczne i gospodarcze
- warunki rozwoju kultury

42. Granice stabilizacji w PRL

- polityka gospodarcza ekipy rządzącej
- warunki życia i postawy społeczeństwa
- zatrzymanie demokratyzacji systemu
- konflikty w kręgu władzy
- konflikt wokół Milenium
- warunki rozwoju kultury

43. Kryzysowe przesilenie w PRL

- protesty studenckie w marcu 1968 roku
- kampania antysyjonistyczna

- układ z RFN
- protesty robotnicze w grudniu 1970 roku
- zmiany w ekipie rządzącej

44. „Druga Polska” – hasło i realia

- nowe akcenty ideologiczne
- polityka gospodarcza
- propaganda sukcesu
- warunki życia społeczeństwa
- zmiany w Konstytucji PRL
- formy opozycji politycznej
- warunki rozwoju kultury
- pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II

45. Czas „Solidarności”

- strajki latem 1980 roku
- podpisanie porozumień społecznych
- „Solidarność” – ruch społeczny i polityczny
- między kompromisem a konfrontacją
- niedogodności życia codziennego
- ożywienie w kulturze

46. Polska w czasie stanu wojennego

- wprowadzenie stanu wojennego
- stłumienie protestów społecznych
- sytuacja gospodarcza
- przejawy oporu społecznego
- schyłek i reperkusje stanu wojennego

47. Schyłek PRL

- wyzwania po stanie wojennym
- nowe strajki
- powołanie Komitetu Obywatelskiego
- kontrakt Okrągłego Stołu
- wybory czerwcowe 1989 roku
- „wasz prezydent, nasz premier”
- pierwsze miesiące rządu Tadeusza Mazowieckiego

IV. Na przełomie XX i XXI wieku

48. Upadek żelaznej kurtyny

- Jesień Narodów
- zjednoczenie Niemiec

- rozpad ZSRR
- rozpad Jugosławii
- pierwsze lata Unii Europejskiej
- problemy Federacji Rosyjskiej
- rozszerzenie NATO

49. Nowe linie podziału świata

- wojna w Zatoce Perskiej
- wojna w Czeczenii
- wzrost znaczenia Chin
- problem Autonomii Palestyńskiej
- zamach z 11 września 2001 roku
- interwencja w Iraku
- interwencja w Afganistanie

50. Rzeczpospolita Polska w nowej Europie

- podstawy nowej sceny politycznej
- przywrócenie samorządu terytorialnego
- pierwsze wybory prezydenckie i parlamentarne
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
- zmiany na scenie politycznej
- nowe otoczenie polityczne
- Polska w nowych organizacjach międzynarodowych

51. Wyzwania dla społeczeństwa polskiego

- początek transformacji, kierunki reformowania państwa
- kierunki zmian gospodarczych
- warunki rozwoju kultury
- sytuacja oświaty
- problem postaw obywatelskich
- tendencje demograficzne

52. Globalne problemy ludzkości

- rewolucja informatyczna
- zagrożenia dla środowiska naturalnego
- gospodarka w czasach globalizacji
- inne wymiary globalizacji
- problemy społeczeństw

4. Osiąganie celów edukacyjnych a osiągnięcia uczniów

4.1. Planowanie dydaktyczne

Nauczyciel, realizując konkretną lekcję, powinien traktować ją jako element szerszego kontekstu, na który mają wpływ następujące czynniki:

- określony dział tematyczny,
- treści zawarte w całym programie nauczania,
- odwołania do innych przedmiotów nauczania,
- odwołania do wiadomości i doświadczeń pozaszkolnych (informacji z mediów, obserwacji śladów przeszłości w regionie, wycieczek, rozmów z rodzicami i dziadkami).

Aby uwzględnić powyższe konteksty, nauczyciel powinien podejmować różne dziania. Jednym nich jest planowanie dydaktyczne. Powinno ono tworzyć syntezę treści kształcenia. Niekiedy, nawet w oficjalnych dokumentach, występuje uproszone pojmowanie zakresu treści nauczania, które bywa utożsamiane z materiałem nauczania. Ujęcie takie jest fragmentaryczne. Treść nauczania współtworzą bowiem trzy elementy:

- cele nauczania,
- materiał nauczania,
- wymagania programowe.

Zgodnie z rozróżnieniem, które w polskiej edukacji upowszechnił Bolesław Niemierko, planowanie dydaktyczne powinno obejmować trzy etapy. Są to:

- a) **planowanie kierunkowe**, dotyczące jednego roku lub – co może być lepszym rozwiązaniem – całego cyklu nauczania (w naszym przypadku, gdy program będzie realizowany tylko w ciągu jednego roku, dylemat ten nie występuje);
- b) **planowanie wynikowe**, opracowane do działu programowego, wyodrębnionego problemu lub dużej jednostki tematycznej;
- c) **planowanie metodyczne** dotyczące konkretnej jednostki lekcyjnej.

Tak rozbudowana struktura planowania ułatwia m.in. całościowy ogłąd treści kształcenia oraz kontrolę przebiegu edukacji danego przedmiotu nauczania. Ma jednak wady, do których m.in. należy pracochłonność i zbyt formalistyczne traktowanie procesu kształcenia.

4.2. Metody i techniki nauczania

W wielu publikacjach dydaktycznych często rozróżnia się „**klasyczne**” i „**aktywizujące**” metody nauczania. Pierwsze z nich zwykle postrzegane

są jako tzw. metody podające, które od ucznia wymagają przede wszystkim maksymalnej koncentracji oraz uważnego śledzenia wyjaśnień i sugestii nauczyciela. Natomiast drugie uważane są za bardziej nowoczesne, rezygnujące ze sprawdzania encyklopedycznej wiedzy ułatwiające kształcenie umiejętności i rozwijanie myślenia historycznego.

Ten uproszczony podział nie powinien być traktowany jako kryterium wartościowania metod na „lepsze” i „gorsze”. Niektóre z rozwiązań uznanych za aktywujące były stosowane od dziesiątków lat, chociaż niekiedy były one nazywane inaczej.

Ponadto odrywanie wiedzy od umiejętności jest zabiegiem sztucznym. Nauczyciel powinien zorganizować przebieg zajęć tak, aby okazały się one zarówno efektywne pod względem dydaktycznym, jak i atrakcyjne dla ucznia.

Przebieg lekcji jest bowiem procesem, który nie przebiega automatycznie. Nauczyciel powinien być przygotowany na to, aby modyfikować, niekiedy nawet w znacznym stopniu, zaplanowane działania.

Aktualne pozostają dwie uwagi, na które od wielu lat zwracają uwagę dydaktycy historii:

- 1) **nauczanie historii powinno mieć charakter polimetodyczny** (jednak duża liczba metod nie może być automatycznie traktowana jako walor lekcji);
- 2) **podczas lekcji żadna metoda nie występuje w definicyjnej postaci.**

Poniżej krótko przedstawione zostały najważniejsze metody służące edukacji historycznej dla zakresu ujętego w niniejszym programie. Zrezygnowano z dokładniejszych charakterystyk, które łatwo można znaleźć w publikacjach dydaktycznych. Wybrane publikacje podane zostały w wykazie wykorzystanej literatury [s. 69–70].

Spośród tzw. metod klasycznych za niezastąpioną i mającą szerokie zastosowanie należy uznać **rozmowę nauczającą**. Pozwala ona wprowadzać nowe wiadomości, a także rozwijać i sprawdzać uczniowskie umiejętności, np. dotyczące wnioskowania przyczynowo-skutkowego. Może być stosowana w każdym ogniwie lekcji.

W szkole ponadgimnazjalnej stopniowo należy wprowadzać **wykład**. Jednak nie powinien być on dominującą metodą realizacji zajęć. Należy unikać prowadzenia wykładu w sposób akademicki. Natomiast pożądane jest wzbogacanie wypowiedzi, np. anegdotami, ilustracjami, schematami, wykreślaniami. Mimo wielu zastrzeżeń do metod werbalnych trzeba uznać, że historia opowiadana przez nauczyciela często pozwala uczniom porządkować wiadomości, a także rozbudza zainteresowanie naszym przedmiotem.

Powszechnie stosowaną metodą jest **praca pod kierunkiem**. Polega ona

na tym, że uczeń indywidualnie wykonuje zadania, wykorzystując materiały pomocnicze wskazane lub dostarczone przez nauczyciela, który czuwa nad przebiegiem pracy. Materiałami tymi najczęściej są: podręcznik, tekst źródłowy, ikonografia, mapa, film edukacyjny lub odpowiednio dobrane fragmenty filmów dokumentalnych i fabularnych. Nauczyciel powinien pamiętać o tym, aby dokładnie określić formę i czas pracy, a także podsumować jej efekty.

Przy realizacji wielu tematów może być stosowana **praca w grupach**. Zwykle jest ona lubiana przez uczniów. Nauczyciel powinien jednak pamiętać o kilku istotnych kwestiach. Najskuteczniej pracują grupy cztero- lub pięcioosobowe. Nauczyciel musi czuwać nad tym, aby wszyscy członkowie grupy mieli swój udział w efekcie pracy zespołu. Po zakończeniu zajęć wszyscy uczniowie powinni mieć całościowy obraz omawianego tematu. Osiągnięcie tej integracji wiedzy i umiejętności jest szczególnie ważne. Niekiedy warto te same zadania przydzielić dwóch grupom, pracującym niezależnie od siebie. Porównanie wyników zaproponowanych przez każdą grupę ma duży walor dydaktyczny.

Na szybkie rozbudzenie aktywności uczniów i na rozwijanie ich kreatywności pozwala „**burza mózgów**”, podczas której zagaszane są różnorodne skojarzenia i nietypowe rozwiązania. „Burzę mózgów” warto wykorzystać m.in. na początku omawiania tematu lekcji, aby wprowadzić ucznia w nową problematykę, zainteresować go, a nawet zaintrygować. Przykładowo, takie rozwiązanie możemy zastosować przy temacie dotyczącym problemów gospodarczych po pierwszej wojnie światowej.

Szeroki zakres prezentowania własnych opinii uczniów stwarza **dyskusja**. Należy jednak pamiętać o tym, aby nie była ona prowadzona w sposób zbyt żywiołowy i aby nie przemieniła się w dialog tylko nielicznych uczniów, pozwalający innym wyłączyć się z toku zajęć. Istotne znaczenie ma też inna okoliczność. Najczęściej podczas lekcji historii prowadzona jest **dyskusja plenarna**, która pozwala na swobodną wymianę poglądów młodzieży. Pojawia się więc problem, jak w miarę obiektywnie ocenić zaangażowanie uczniów oraz merytoryczność ich wypowiedzi.

Jednym z możliwych rozwiązań tego problemu jest **dyskusja punktowana**, w której podstawą do oceny uczestnika dyskusji jest liczba zdobytych punktów. Przyznawane są nie tylko punkty dodatnie (za rozpoczęcie dyskusji, dodanie nowego wątku, skłonienie do wypowiedzi nowego uczestnika, zwrócenie uwagi na błąd, uzupełnienie podanej informacji, zajęcie konkretnego stanowiska, prezentację umotywowanej wypowiedzi), a także punkty ujemne (za przeszkadzanie w dyskusji, zbyt długie wypowiedzi, ataki na innych

uczestników dyskusji).

Bardziej zorganizowaną metodą niż dyskusja jest **debata „za i przeciw”**. Wymaga ona oceny danego problemu (np. szans powstania warszawskiego, obrad Okrągłego Stołu) postaci historycznych (np. Józefa Piłsudskiego, Władysława Sikorskiego, Władysława Gomułki) z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia. Udział w debacie „za i przeciw” może być traktowany jako zadanie dla zainteresowanych uczniów. W takim przypadku osoby, które nie uczestniczą w debacie, są zobligowane do przedstawienia swoich spostrzeżeń pod koniec zajęć. Argumenty na poparcie lub odrzucenie określonej tezy uczniowie mogą opracować w klasie (indywidualnie lub grupowo) albo też przygotować jako zadanie domowe.

W wielu sytuacjach znanych z przeszłości jednostki lub grupy osób stawały przed koniecznością podjęcia decyzji, mogących wywołać różnorodne (pozytywne i negatywne) konsekwencje. Do analizy wskazanych dylematów przydatne bywa wykorzystanie **drzewa decyzyjnego**. Dwie przykładowe sytuacje, które można wyjaśniać za pomocą tej metody zostały podane niżej.

- Jaką decyzję powinny podjąć władze Polski wobec żądań niemieckich? Uczniowie rozważają dwa hipotetyczne rozwiązania:
 - 1) odrzucić żądania;
 - 2) przyjąć żądania.
- Jak powinny zachować się oddziały Armii Krajowej wobec wojsk sowieckich wkraczających na terytorium Rzeczypospolitej? Uczniowie rozważają trzy hipotetyczne rozwiązania:
 - 1) „wystąpić w roli gospodarza” (jak przewidywał plan „Burza”);
 - 2) pozostać w konspiracji;
 - 3) wycofać się na zachód.

Metoda ta może być rozwinięta przez tzw. **ścieżki decyzyjne**. Wyznaczają one dalszą analizę i uszczegółowienie przyjętych rozwiązań.

Do kształtowania myślenia historycznego (w tym również podejmowania decyzji) przydatny jest **ranking trójkątny**, który może być przekształcony w **ranking romboidalny**. Metoda ta polega na ustaleniu hierarchii czynników istotnych dla np. przyczyn i skutków określonych wydarzeń lub zjawisk historycznych, a także dla znaczenia wybranych postaci. Przy rankingu trójkątnym uczniowie, spośród różnych czynników, wybierają trzy najważniejsze (najlepsze). Zostają one zapisane w schemacie podzielonego trójkąta. Przykładowo – uczniowie mają określić:

- a) najważniejsze przyczyny klęski państw Osi podczas drugiej wojny światowej;

b) najkorzystniejsze dla Polaków zmiany dokonane po 1989 roku.

Kolejnym etapem może być sporządzenie „rankingu negatywnego”. W podanych przykładach oznacza wybór i hierarchizację (spośród większej liczby czynników) trzech które:

a) miały najmniejszy wpływ na klęskę państw Osi podczas drugiej wojny światowej;

b) okazały się szczególnie niekorzystne dla Polaków po 1989 roku.

Wybrane czynniki są wpisane do schematu odwróconego trójkąta. Oba schematy, połączone podstawami tworzą romb.

A skolei **metaplan** jest analizą określonego problemu, wynikającą z odpowiedzi na pytania:

- Jak jest (jak było)?
- Jak być powinno?
- Dlaczego nie jest (nie było) tak, jak być powinno?

Metodę tę można zastosować szczególnie przy analizowaniu problemów, które charakteryzują się przejawami kryzysu, zagrożeń, przesilen (np. w tematach: Schyłek ładu wersalskiego; Problemy krajów Trzeciego Świata).

Częściej niż metaplan warto stosować **analizę SWOT**, w której uczniowie określają cztery wymiary określonego problemu: mocne strony, słabe strony, szanse, zagrożenia. Dzięki takiej strukturze **analizę SWOT można połączyć z pracą w grupach**. Dwa najprostsze (wyjściowe) rozwiązania polegają na tym, że:

- 1) uczniowie są podzieleni na cztery grupy, z których każda wyjaśnia jeden wymiar analizy;
- 2) uczniowie są podzieleni na cztery grupy; dwie z nich, pracując niezależnie od siebie, wyjaśniają „optymistyczne” wymiary analizy (mocne strony, szanse), a pozostałe dwie – „pesymistyczne” wymiary (słabe strony, zagrożenia).

Wyniki prac poszczególnych grup są integrowane i porównywane. Analizę SWOT można zastosować do takich zagadnień, jak: sytuacja gospodarcza Drugiej Rzeczypospolitej, rządy parlamentarne Drugiej Rzeczypospolitej, transformacja ustrojowa Polski po 1989 roku, płaszczyzny globalizacji).

Uniwersalne możliwości zastosowania stwarza **mapa mentalna**. Pozwala ona na wizualne opracowanie problemu za pomocą różnorodnych znaków, symboli, rysunków i haseł. Szczególnie przydatna jest do podsumowania zajęć oraz integrowania najważniejszych informacji wyjaśnionych podczas lekcji.

Drama uważana jest za metodę, która w istotny sposób kształci wyobraźnię

i umiejętności społeczne. Do technik dramy zalicza się m.in. wywiad oraz list. Należy jednak pamiętać o tym, że do historii XX wieku nauczyciel może wykorzystać wiele autentycznych tekstów, które pozwalają doskonalić pożądane umiejętności uczniów oraz rozwijać ich wyobraźnię.

Symulacja, czyli ukazywanie wybranego modelu rzeczywistości historycznej, może być uznana za **grę dydaktyczną**. Symulacja różni się od dramy tym, że bardziej akcentuje zjawiska społeczne, a mniej przeżycia doświadczenia osobiste. Zamiast improwizacji wymaga ściślej określonego scenariusza. Za pomocą symulacji można przedstawić np. obrady Sejmu Ustawodawczego w 1919 roku, oraz rozmowy przywódców Wielkiej Trojki podczas konferencji w Jalcie.

W wielu opracowaniach dotyczących edukacji historycznej nie jest uwzględniana **metoda biograficzna**. Poznanie informacji o biografii wybranych postaci zapewne wydaje się tak oczywiste, że nie zasługuje na wyodrębnienie jako metoda nauczania. Warto jednak odwołać się do rozróżnień jakie stosuje Krzysztof Kruszewski. Autor ten uważa, że metoda biograficzna może być nie tylko statycznym opisem, ale może służyć też do rozwiązywania fikcyjnych problemów; w tym drugim przypadku zbliża się do gier dydaktycznych.

Portfolio, czyli gromadzenie przez uczniów różnorodnych materiałów, warto zastosować głównie do dwóch zakresów tematycznych:

- 1) szeroko rozumianej kultury;
- 2) dziejów regionalnych, lokalnych oraz dziejów rodziny.

Wybór pierwszego zakresu może być uważany za częściową próbę realizacji zgłaszanego od lat postulatu, aby dzieje kultury uczynić osią szkolnej edukacji historycznej. Natomiast wybór drugiego zakresu pozwala uczniom na poznanie „historii bliskiej”, której walory kształcące i wychowawcze trudno przecenić. Nauczyciel powinien czuwać nad tym, aby gromadzenie materiałów nie było tylko mechanicznym dołączaniem kolejnych kartek w skoroszybie.

Bogatsze możliwości działań uczniowskich w poznawaniu obu wskazanych zakresów tematycznych niż portfolio stwarza **projekt edukacyjny**. Zwykle ma on charakter interdyscyplinarny. Obie metody – zarówno portfolio, jak i projekt edukacyjny – warto stosować do pracy z uczniami zdolniejszymi. Jednocześnie metody te mogą okazać się atrakcyjne dla uczniów niezbyt interesujących się historią jako przedmiotem szkolnym.

Aktywne poznawanie historii lokalnej i dziejów rodziny może odbywać się również jako odrębne zadanie dla uczniów, które często łączą się z udziałem

w konkursach dotyczących tej tematyki. Zwykle wymaga dokumentowania przez uczniów relacji starszych osób, będących świadkami lub uczestnikami wydarzeń z przeszłości. Tę formę pracy warto doskonalić. Uczniowie powinni docenić fakt, że są ostatnim pokoleniem, które może rozmawiać z ludźmi pamiętającymi czasy Drugiej Rzeczypospolitej oraz drugiej wojny światowej.

Wyzwaniem i szansą dla współczesnej edukacji jest możliwość wykorzystania **technologii informacyjnej**, zwłaszcza internetu i programów komputerowych. Technologia ta pozwala m.in. na wyszukiwanie potrzebnych informacji, opracowanie prezentacji multimedialnych oraz na tworzenia stron tematycznych www. Za ciekawą formę zastosowania technologii informacyjnej w poznawaniu historii uważana jest **metoda WebQuestu**. Nastawiona jest ona na wyszukiwanie, selekcję i porządkowanie informacji za pomocą internetu. Ze względu na czas realizacji WebQuesty mogą być krótkoterminowe lub długoterminowe (realizowane nawet do kilku tygodni). W tym drugim przypadku przypominają metodę projektu edukacyjnego.

Uczniowie poznają przeszłość nie tylko w systemie klasowo-lekcyjnym. Duże walory poznawcze i kształcące, a także wychowawcze, można osiągnąć podczas wycieczek oraz zajęć prowadzonych w muzeach i archiwach. Stopień wykorzystania tych form edukacji historycznej zależy od uwarunkowań konkretnej szkoły.

4.3. Kierunki integracji międzyprzedmiotowej

Wciąż aktualny pozostaje – podnoszony od wielu lat – postulat korelowania historii z innymi przedmiotami nauczanyymi w szkole. Postulat ten daje szansę ukazania całościowego obrazu świata oraz pozwala uczynić zajęcia bardziej atrakcyjne i bardziej efektywne. Korelowanie powinno mieć charakter dwukierunkowy. Z jednej strony nauczyciel odwołuje się do wiadomości i umiejętności, które uczniowie powinni znać z innych przedmiotów. Z drugiej strony wyjaśnia historyczne uwarunkowania powstawania różnorodnych idei oraz tekstów kultury, dokonywania odkryć i wynalazków, funkcjonowania instytucji społecznych i politycznych. Tak zarysowane uwarunkowania historyczne dają uczniom szanse pełniejszego zrozumienia wielu zagadnień, z którymi zetkną się oni podczas nauki innych przedmiotów, a także w wielu sytuacjach poza szkolną edukacją.

Istotne znaczenia ma korelacja historii z językiem polskim. Na lekcjach naszego przedmiotu uczniowie poznają historyczne tło epok, w których żyli twórcy literatury i w których powstawały ich dzieła. Jednocześnie warto

przywołać wybrane fragmenty prozy lub poezji jako ilustrację do zagadnień omawianych na lekcjach historii.

Historia XX wieku koncentruje się głównie na zagadnieniach politycznych i ustrojowych. Dlatego – jak zasygnalizowano wcześniej – nie wolno zaniedbywać odniesień do – szeroko rozumianych – zjawisk kulturowych. Oznacza to odwołanie się do wiedzy o kulturze.

Z innych przyczyn konieczna jest korelacja historii z wiedzą o społeczeństwie. Często jeden nauczyciel uczy obu tych przedmiotów. Dzięki historii uczniowie poznają genezę wielu zjawisk współczesnego świata (np. konfliktów zbrojnych, dysproporcji cywilizacyjnych, wartości i zasad demokracji) oraz aktualnych problemów naszego kraju i jego mieszkańców. Warto również na lekcjach historii wprowadzać podstawową terminologię socjologiczną oraz politologiczną.

Ukazanie genezy zjawisk – świadczących i o zróżnicowaniu, i o jedności współczesnego świata – stanowi również przejaw integracji historii z geografią. Powiązania między tymi dwoma przedmiotami są jednak głębsze. Na lekcjach historii nie można przecenić umiejętności posługiwania się przez ucznia mapą, stanowiącą przecież niezbędny atrybut edukacji geograficznej. Przy niektórych zagadnieniach oprócz mapek podręcznikowych i zawartych w atlasach historycznych warto wykorzystać również mapy fizyczne. Odniesienia zarówno do geografii, jak i biologii, są przydatne podczas omawiania głównych etapów i skutków antropopresji.

Z kolei naturalnym przejawem korelacji naszego przedmiotu z fizyką, chemią jest naświetlenie historycznego tła, w którym dokonane zostały najważniejsze osiągnięcia techniki i nauk przyrodniczych (np. zastosowanie energii jądrowej, inżynieria genetyczne i klonowanie ssaków). Przy zagadnieniach ekonomicznych (np. wielkiego kryzysu w latach 1929-1933 oraz metod jego przezwyciężania) oczywista powinna być korelacja z podstawami przedsiębiorczości.

Odwołanie się do umiejętności zdobytych na lekcjach matematyki przydatne będzie np. do analizy danych statystycznych oraz sporządzania wykresów ukazujących wybrane elementy obrazu przeszłości.

Zasygnalizowane wcześniej korzyści z wykorzystania techniki informacyjnej w naturalny sposób powinno stanowić przesłankę do integracji historii z informatyką.

Szanse na wiele nowatorskich rozwiązań stwarza integracja naszego przedmiotu oraz języków obcych. Najprostszym z tych rozwiązań może być wykorzystaniem na lekcji historii krótkich tekstów w języku, którego uczy się młodzież.

4.4. Sprawdzanie uczniowskich osiągnięć

Sprawdzanie wiedzy i umiejętności uczniów może być dokonywane w różnych formach, spośród których najczęściej są stosowane:

- odpowiedzi ustne (podczas rekapitulacji wtórnej i pierwotnej);
- aktywność na lekcji (np. udział w dyskusji);
- niezapowiedziane kartkówki (zwykle dotyczące dwóch ostatnich tematów);
- praca klasowa po zakończeniu określonego działu programowego (przeprowadzona albo w formie testu, albo wymagająca dłuższej odpowiedzi na kilka pytań, albo wymagająca rozbudowanej narracji, np. rozprawki);
- samodzielne prace uczniowskie wykonywane indywidualnie (np. referat, sprawozdanie z lekcji muzealnej, recenzja filmu historycznego) lub grupowo (np. projekt edukacyjny).

W każdej szkole powinien być opracowany przedmiotowy system nauczania uwzględniający specyfikę pracy w danej placówce. Należy przewidywać, że praktyka edukacyjna zweryfikuje przyjęte założenia.

Na początku roku szkolnego nauczyciel powinien zapoznać uczniów z wymogami programowymi oraz z kryteriami oceniania. Należy dążyć do tego, aby ocenianie dokonywane było obiektywnie i rytmicznie. Obiektywizm oznacza m.in. nieocenianie indywidualnych poglądów uczniów na określone zagadnienia historyczne.

Nauczyciel, pracując z konkretnym zespołem uczniowskim, powinien zdecydować również o sposobie prowadzenia zeszytów przedmiotowych. O formach i stopniu obligatoryjności uczniowskich notatek. Tradycyjny zeszyt przedmiotowy w realiach XXI wieku może wydawać się elementem anachronicznym. Ma jednak wiele zalet, m.in. zachęca do systematycznej pracy; ułatwia orientację w całym zakresie materiału nauczania.

Określony zakres wiedzy jest potrzebny do kształtowania pożądaných umiejętności i postaw. Nie powinien być on jednak utożsamiany z przysłowiowym wtłaczaniem informacji. Postulowaną sekwencją jest przetwarzanie prostych informacji w wiedzę, która byłaby właściwie zastosowana w praktyce. Jednak rzeczywistość szkolna i pozaszkolna jest bardziej złożona.